

завдяки чому система ОМС виявляє ефективність усіх елементів охорони здоров'я.

Отже можна зробити висновок, що подальше впровадження страхового методу покриття витрат на соціальний захист, у тому числі і медичне страхування, сприятиме підвищенню рівня життя соціально вразливих верств населення й реалізації стратегічної мети — побудови соціально орієнтованої економіки незалежної України.

Література

1. Загальна декларація прав людини ст.25//www.liga.net
2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.92 № 2801 — XI. — С. 28.
3. *Юрій С. І., Шаварина М. П., Шаманська Н. В.* Соціальне страхування: Навчальний посібник. — Кондор, 2004. — С. 462.
4. *Сардинець І.* Соціальна медицина та організація охорони здоров'я. — Тернопіль: Лілея, 2002. — С. 152.
5. *Бідний В. Г., Орлова Н. М.* Медичне страхування. — Задруга, 2000. — С. 134.
6. *Миронов А. А., Таранов А. М.* Медичне страхування. — М.: Наука, 1994. — С. 312.
7. *Косова Т. Д., Басанцов І. В.* Сутність і критерії ефективності системи соціального захисту // Фінанси України. — 2000. — № 8. — С. 26—32.
8. *Кичко І. І.* Страхування як елемент фінансового механізму соціального захисту // Фінанси України. — № 4. — 2005. — С. 148—153.
9. *Єпіфанов А. О., Сало І. В., Дьяконова І. І.* Бюджет і фінансова політика України — К.: Наукова думка, 1997. — С. 48.
10. *Юрій С. І., Шаварина М. П., Шаманська Н. В.* Соціальне страхування: Навчальний посібник. — К.: Кондор, 2004. — С. 353.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2008 р.

УДК 336.226.11

О. М. Тимченко,
канд. екон. наук, доцент,
докторант кафедри фінансів,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

М. П. Бадида,
канд. екон. наук, доцент,
професор кафедри банківської справи
Закарпатського державного університету

РИЗИКИ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН

В статье рассматриваются риски недопущений в бюджет налога на доходы физических лиц из-за неполноты охвата контингента плательщиков, сокрытия объекта обложения, занижения облагаемой базы. Исследованы источники этих видов рисков. Показано, как степень риска зависит от вида дохода и категории плательщика.

Risks of individual income tax budgetary losses as a result of deficiency of taxpayers covering, concealment of taxpaying object, understatement of tax base are investigated in the given article. Sources of such risks are analyzed. The degree of the dependence between the risk the kind of income as well as category of the taxpayers are considered.

Ключові слова: податок з доходів фізичних осіб, податковий ризик, податковий агент, втрати бюджету.

Податок з доходів громадян є одним з найпопулярніших предметів дослідження сучасної вітчизняної науки. Доцільність застосування прогресивного чи пропорційного оподаткування (В. М. Опарін, А. А. Славкова, О. Г. Рябчук, Н. Б. Фролова), кореляційний зв'язок між податковою базою, ставками та обсягом податкових надходжень (А. Скрипник, В. Беляєв, І. Я. Чугунов, А. Б. Ігнатенко, Т. В. Паєнтко), зарубіжний досвід (Л. М. Демиденко), напрями реформування (Т. В. Паєнтко) — це далеко неповний перелік питань, яким присвячено численні наукові праці за останні роки. Проте, ризики у сфері оподаткування доходів громадян досі окремо не вивчалися.

Дослідження податкових ризиків є, взагалі, новим сегментом фінансової науки. У попередніх працях нами було запропоновано деякі концептуальні положення стосовно ризику в сфері оподаткування [1; 2]. Подальший рух у цьому напрямі потребує дослідження ризиків, що виникають при справлянні кожного податку окремо. Знання природи податкових ризиків, уміння їх виявляти та кількісно оцінювати дає можливість визначити фіскальну надійність кожного податку, спрогнозувати бюджетні втрати, розробити систему запобіжних заходів та ефективних методів управління податковим боргом.

Фіскальна значимість податку з доходів громадян при формуванні місцевих бюджетів підсилює актуальність розробки податкових ризиків у цій сфері. Отож, *мета* статті — ідентифікувати та проаналізувати ризики у сфері оподаткування доходів громадян, показати особливості їх прояву при формуванні бюджету м. Ужгорода в частині надходжень ПДФО.

Враховуючи, що податковий ризик призводить до бюджетних втрат, у рамках нашого дослідження слід виявити ситуації невизначеності та конфліктності, результатом яких є недоотримання бюджетом надходжень з податку на доходи громадян. Як відомо, сума надходжень залежить від кількості платників,

оподатковуваної бази та ставки податку. Отже, спробуємо визначити ризики у кожному із зазначених елементів. Розглянемо рис. 1.

Як свідчать наведені дані, кількість взятих на облік платників стабільно збільшується. Проте фактично сплачують податок не усі зареєстровані платники. Їх частина за досліджуваний період коливається від 62,9 % до 82,4 %. При цьому з 2005 року простежується тенденція зменшення питомої ваги реальних платників відносно загальної кількості. У 2007 році вона становила 69,3 %.

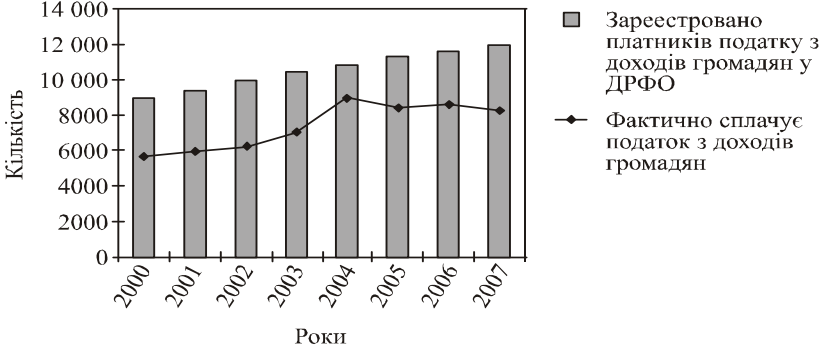

Рис. 1. Динаміка та співвідношення зареєстрованих та фактичних платників податку з доходів громадян у м. Ужгороді (складено за [3])

Якщо виокремити із загального обліку фізичних осіб — СГД, то ситуація є дещо кращою, проте знову ж таки не усі зареєстровані платники сплачують податок (рис. 2).

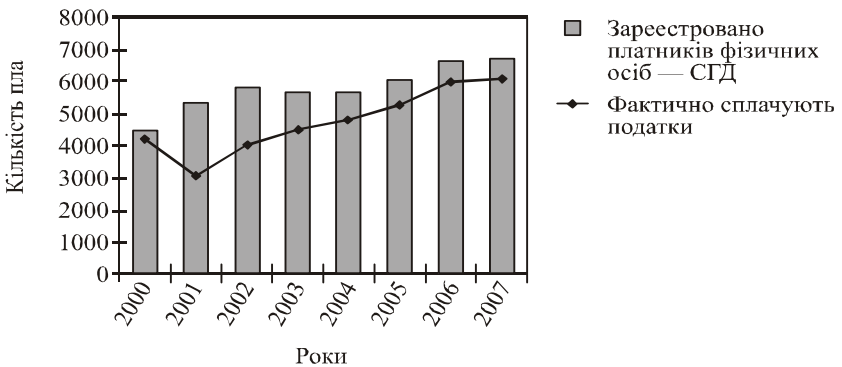

Рис. 2. Динаміка та співвідношення зареєстрованих та реальних платників — фізичних осіб СГД у м. Ужгороді (складено за [3])

Отже, із зареєстрованих фізичних осіб — СГД фактично сплачує податки 90 % платників.

Різниця між загальною кількістю зареєстрованих платників і частиною фізичних осіб, які фактично сплачують податок з доходів, свідчить про те, що не лише існує ризик бюджетних втрат із-за неповноти охоплення кола платників податків, а що існування цього ризику вже призвело до небажаної ситуації і бюджет щороку недоотримує належні кошти. Оскільки відхилення кількості фактичних платників від загальної чисельності зареєстрованих у ДРФО громадян простежується протягом тривалого терміну часу, то можна стверджувати, що ймовірність бюджетних втрат із-за існування цього ризику, за теорією імовірності, дорівнює одиниці. Приблизну суму недонадходжень податку, можна визначити за наступним алгоритмом:

$$\text{ПДФО}_n = (K_{\text{дрфо}} - K_{\text{ф}}) \times \text{Д(ЗП)}_{\text{сер.}} \times C_{\text{сер.}}$$

де ПДФО_n — сума податку з доходів громадян, яка не надійшла до бюджету;

$K_{\text{дрфо}}$ — кількість фізичних осіб, зареєстрованих у ДРФО;

$K_{\text{ф}}$ — кількість платників, що фактично сплачують податок з доходів до бюджету;

$\text{Д(ЗП)}_{\text{сер.}}$ — середні доходи (заробітна плата) громадян у відповідній адміністративно-територіальній одиниці;

$C_{\text{сер.}}$ — середня ставка податку, визначена шляхом ділення фактичних надходжень ПДФО до місцевого бюджету на доходи (фонд заробітної плати) громадян.

На жаль, дані про доходи не були надані при написанні статті, що не дало можливості визначити розмір бюджетних втрат.

Аналогічний алгоритм можна застосовувати при визначенні суми недонадходжень податку від фізичних осіб — СГД. Для цього необхідно кількість зареєстрованих, але не сплачуючих податки СГД, розділити на групи залежно від обраної системи оподаткування і застосувати усереднену ставку податку по кожній групі.

Розробка запобіжних заходів і методів управління даним видом ризику передбачає з'ясування причин відхилення реальної кількості платників від числа, занесених до облікового реєстру. Слід зауважити, що такі причини місцевими управлінськими структурами не аналізуються. На нашу думку, впливати на кількість фактичних платників можуть від'ємне сальдо міграції, яке є характерним для Закарпатської області (фізична особа отримала ідентифікаційний код за місцем проживання, але працює і отри-

мує доходи деінде), рівень безробіття, а також приховування доходів від оподаткування.

Від'ємне сальдо міграції та безробіття означають упущені можливості отримання надходжень до бюджету з податку на доходи тих фізичних осіб, які виїхали на заробітки або не працюють взагалі, а відтак не мають доходів, що підлягають оподаткуванню. Звідси існує необхідність розробки системи заходів із забезпечення зайнятості за місцем проживання.

Виокремлення груп «неплатників» залежно від зазначених факторів впливу дозволить визначити коло осіб, які можуть здійснювати діяльність неофіційно і приховувати отримані доходи від оподаткування. Це можуть бути особи, які надають приватні послуги з освіти, охорони здоров'я, пошиття та лагодження одягу, ремонту квартир тощо. Виявити таких осіб дуже важко, тому цей вид ризику й надалі залишатиметься вельми актуальним.

Бюджетні втрати в частині податку з доходів громадян також можуть мати місце у зв'язку з невизначеністю та конфліктністю, що існують при формуванні об'єкта оподаткування і обчисленні оподатковуваної бази. Ступінь ризику у даному випадку залежить, по-перше, від того, хто є суб'єктом обчислення оподаткованого доходу і суми податку, і, по-друге, в який спосіб утримується податок. Тут можливі наступні варіанти. Перший — оподатковуваний дохід і суму податку обчислює податковий агент. Бухгалтерська служба (управлінська структура роботодавця) і фізичні особи-СГД здійснюють нарахування і утримання податку із заробітної плати найманих працівників. За класифікацією, запропонованою професором В. М. Федосовим (розподіл податків на групи залежно від можливостей ухилення від оподаткування), податок на заробітну плату робітників та службовців відноситься до п'ятої групи, тобто можливості ухилення від його сплати мінімальні, оскільки оподаткування здійснюється у джерела виплати доходу [4, с. 88]. З одного боку, це дійсно так. Проте, існують чинники, які підвищують ризик приховування заробітної плати від оподаткування. Розглянемо їх. Оплата праці для роботодавців — це витрати діяльності. Пригадаємо вчення Д. Рікардо: все, що збільшує зарплату, зменшує прибуток з капіталу [5, с. 172]. Податки на зарплату призводять до її підвищення, отож, зменшують норму прибутку з капіталу [5, с. 180]. А. Сміт зазначав: «про робітника, хай би він виплачував цей податок, не можна говорити, що він навіть авансує його принаймні на більш-менш тривалий час. Урешті — решт податок завжди має авансувати робітникові його безпосередній підприємець у вигляді під-

вищеної зарплати» [6, с. 535]. Звідси випливає, що підприємець зацікавлений у приховуванні зарплати як об'єкта оподаткування. Отже, існує ризик бюджетних втрат. Цей ризик підсилюється, враховуючи той факт, що найманий працівник не несе відповідальності за повноту відображення оподаткованого доходу при обчисленні суми податку. До цього слід додати, що факт отримання неоподаткованих доходів важко виявити під час контрольно-перевірочної роботи податкових органів. У результаті має місце ситуація, коли найманий працівник — платник податку — знає, що оподатковується лише частина отриманої ним зарплати, але він не повідомляє про це податкові органи, отже, свідомо ухиляється від сплати податку з доходів до бюджету.

Ситуація з приховуванням зарплати як об'єкту оподаткування протягом багатьох років є дуже характерною для України. Отже, як і у випадку з контингентом платників, можна констатувати, що в Україні не лише існує ризик бюджетних втрат з причини приховування зарплати як об'єкта оподаткування, а ця небажана ситуація вже має місце і питання полягає в тому, скільки бюджет втрачає від тінізації доходів. Це окремий предмет дослідження, і дати відповідь на це питання в рамках даної статті неможливо.

Ризик бюджетних втрат при визначенні оподаткованої бази може бути пов'язаний із системою пільг. Зауважимо: йдеться не про те, щоб повністю скасувати пільги і тим самим запобігти втратам бюджету. Справа в тому, що пільги певною мірою можуть впливати на величину легальної частини зарплати. Так, встановлення обмеження щодо рівня зарплати, який дає право на пільгу, сприяє тому, що легальна частина зарплати не перевищує цю межу. Проведені розрахунки показали, що в 2007 році у м. Ужгороді одним найманим працівником сплачувалося щомісячно в середньому 60 грн ПДФО. Це означає, що база оподаткування складала 400 грн. Отже, зарплата працівника мала бути трохи більше 600 грн, щоб з урахуванням внесків до соціальних фондів та зменшення доходу на половину мінімальної зарплати база оподаткування становила 400 грн. Часто величина легальної частини встановлюється на рівні мінімальної зарплати і працівник оформлюється на 0,5 ставки. Тоді зменшення зарплати на суму пільг призводить до нульового або від'ємного значення оподаткованої бази. Особливо це є характерним при встановленні розміру зарплати найманих працівників СГД.

Дослідимо загальний вплив податкових пільг на формування доходів бюджету в частині надходжень ПДФО (рис. 3).

Як свідчать наведені дані загальна сума наданих пільг щороку зменшується, і ця тенденція є досить стабільною. Це пояснюється зростанням заробітної плати, яка виходить за межу, що дає право на пільгу. Проте, сума, на яку зменшується отриманий дохід, залишається досить значною (42543 тис. грн у 2007 році). Якби ця сума увійшла до оподаткованого доходу, то це збільшило б надходження до бюджету з ПДФО на 6222 тис. грн, тобто на 10 %.

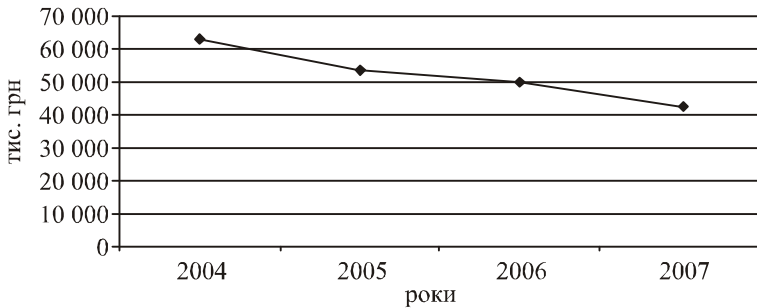

Рис. 3. Динаміка наданих пільг з ПДФО у м. Ужгороді (складено за [3])

Отже, для зменшення ризику впливу системи пільг на величину оподаткованого доходу слід переглянути умови надання пільги, не ув'язувати право на пільгу з величиною отриманого доходу.

При оподаткуванні інших видів доходів ступінь ризику залежить від змісту операції, у результаті якої його отримано. Від змісту операції залежать інтереси податкового агента в ухиленні або уникненні оподаткування, особливості обчислення оподаткованої бази, ймовірність виявлення порушення при податковому контролі. Податковий агент може бути учасником операції, наприклад, при виплаті дивідендів, процентів, роялті, орендної плати. У цьому випадку податковий агент зобов'язаний надавати інформацію податковим органам про виплачені платнику доходи і утримані суми податку. Чи є якийсь інтерес з боку податкового агента занижувати дані про виплачені доходи у відомостях, що подаються до податкових органів, якщо податок сплачується за рахунок цих виплат і сплату податку не треба авансувати як у випадку із оподаткуванням заробітної плати? Мабуть, ні. На думку професора Федосова В. М., заниження податкових зобов'язань у цьому випадку можливе завдяки корупції податкових чиновників, які володіють відповідною інформацією [4, с. 86].

Податковий агент може не бути безпосереднім учасником операції, він лише посвідчує її здійснення, наприклад, при відчуженні нерухомого майна. Як відомо, дохід від продажу об'єкту нерухомого майна визначається, виходячи з ціни, зазначеної у договорі купівлі — продажу, але не нижче оціночної вартості, розрахованої уповноваженим державним органом та підтвердженої відповідним документом [7]. Отже, за наявності такого документа податковий агент не несе відповідальності за достовірність об'єкту оподаткування. Заниження можливе тут на етапі визначення оціночної вартості завдяки допущеній помилці або корупції державних чиновників.

Другий варіант обчислення і сплати податку полягає в тому, що всю інформацію про отримані доходи надає сам платник, заповнюючи декларацію. Беззаперечним є твердження професора В. М. Федосова, що за таких умов спокуса та можливість правопорушень є максимальними [4, с. 87]. У зв'язку з цим варто також навести слова Харольда М. Гровса: лише у виняткових випадках люди розкривють стан своїх економічних справ добровільно, і що в більшості випадків ці факти будуть достовірними хіба що під загрозою нестерпних тортур [8, с. 21].

Про порушення податкового законодавства свідчать результати перевірок (табл. 1).

Таблиця 1

**РЕЗУЛЬТАТИ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ПЕРЕВІРОК ФІЗИЧНИХ ОСІБ СГД
у м. УЖГОРОДІ за 2000 — 2006 роки**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Перевірено платників (осіб):	1476	927	1062	738	1298	875	310
у т. ч. платники, в яких виявлено порушення (осіб)	894	727	789	635	1267	844	309
у % до числа перевірених платників	60,6	78,4	74,3	86,0	97,6	96,5	99,7
Додатково донараховано зобов'язань (тис. грн)	1104	342	859	888	1276	534	488
Середня сума донараховувань на одного порушника (тис. грн)	1,2	0,5	1,1	1,4	1,0	0,6	1,6

Як свідчать наведені дані, стабільно збільшується питома вага порушників податкового законодавства. До цього слід додати, що сума основного платежу, на яку були донараховані податкові зо-

бов'язання, становила у 2006 році 25 % ПДФО, сплаченого СГД до бюджету. Основним видом порушень є неправильне визначення об'єкту оподаткування. Звертає на себе увагу той факт, що кожного року стабільно зменшується кількість фізичних осіб СГД, в яких проводиться перевірка. Так у 2006 році було перевірено лише 5 % СГД, у той час як у 2000 році цей показник становив 35 %. На нашу думку, послаблення контролю у цій сфері збільшуватиме ступінь ризику бюджетних втрат.

Узагальнюючи викладене вище, можна зробити наступні висновки.

1. У сфері оподаткування доходів громадян найактуальнішими є ризики неповного охоплення контингенту платників, приховування та заниження об'єкту оподаткування.

2. Існування зазначених ризиків призводить до щорічних недонаходжень до бюджету м. Ужгорода з ПДФО. Кількісна оцінка розміру втрат можлива лише за наявності відповідної статистичної інформації, яка не була надана при підготовці статті.

3. Ризик втрат підсилюється, враховуючи послаблення податкового контролю з боку податкових органів.

4. Надійнішими платниками ПДФО є наймені працівники з легальної частини заробітної плати та СГД, що сплачують податок за фіксованою ставкою.

5. Для зменшення ризику бюджетних втрат у майбутньому необхідно:

— на законодавчому рівні: внести зміни до системи пільг, скасувавши можливість зменшення оподатковуваного доходу залежно від його величини, встановити відповідальність платників — найманих працівників за ухилення від оподаткування нелегально виплаченої зарплати, розробити стратегію і план заходів з підвищення мінімальної заробітної плати;

— на місцевому рівні: розробити систему заходів з адміністрування, спрямовану на виявлення фізичних осіб, які здійснюють діяльність, отримують доходи, але не сплачують податок з доходів до бюджету, розширити коло платників для здійснення контрольних дій.

Література

1. Вітлінський В. В., Тимченко О. М. Концептуальні положення стосовно ризику в сфері оподаткування // *Фінанси, облік і аудит* : наук. зб. Вип. 6 / відп. ред. А. М. Мороз. — К.: КНЕУ, 2005. — 364 с.

2. Вітлінський В. В., Тимченко О. М. Джерела і види податкових ризиків, їх взаємозв'язок // *Фінанси України* — 2007. — № 3. — С. 132—139.
3. Звітність ДПП у м. Ужгороді за 2000—2007 роки.
4. Федосов В. М. *Налоги в экономике современного капитализма (на примере ФРГ)*. — К.: Головное издательство издат. объединения «Вища школа», 1977. — 192 с.
5. Риккардо Д. *Начала политической экономии и налогового обложения*. — М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. — 360 с.
6. Сміт Адам. *Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй* / Є. Литвин (наук. ред.), О. Васильєва (пер. з англ.). — К.: Port-Royal, 2001. — 594 с.
7. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22 травня 2005 року № 889 — IV. / www.rada.gov.ua
8. Harold M. *Groves Tax philosophers*. — The University of Wisconsin Press. 1974. — 158 с.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2008 р.

УДК 336.71

О. О. Чуб,

канд. екон. наук, доц.,
доцент кафедри банківської справи,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ МОТИВІВ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЙ ЗЛИТТЯ ТА ПРИДБАННЯ

В статье рассмотрены мотивы проведения операций слияния и поглощения. Определены концепции определения синергетического эффекта при операциях слияния и приобретения банков. Выделены две группы мотивов проведения операций слияния и приобретения банков.

The motives of implementation of mergers and acquisition operations are investigated in the article. Conceptions for definition of synergetic effect in the mergers and acquisition operations of banks are defined. Two groups of the motives of mergers and acquisition operations are indicated.

Ключові слова: злиття та поглинання, синергетичний ефект, раціональні мотиви проведення операцій злиття та придбання, сумнівні мотиви проведення операцій злиття та придбання.

У 90-ті роки ХХ ст. у світовій практиці почалася активізація ринку операцій злиття, придбання та поглинання або ринку знаного у міжнародній економічній спільноті як М&А-операції